

M.Ö. 1177'DEN SONRA

Medeniyetlerin Kurtuluşu

ERIC H. CLINE

Çeviren
Mert Hasılcıoğlu

Bilge
Kültür • Sanat

İÇİNDEKİLER

<i>Resimler</i>	8
<i>Tablolar</i>	9
<i>Haritalar</i>	10
<i>Seri Editörünün Önsözü</i>	11
<i>Önsöz. “Bu Bildiğimiz Dünyanın Sonu” (... ve Ben İyi Hissetmiyorum)</i>	13
GİRİŞ	
Demir Çağı'na Merhaba	33
BİRİNCİ BÖLÜM	
İnsanların Açlıktan Öldüğü, Sırtlanlar Yılı	41
İKİNCİ BÖLÜM	
Tüm Toprakların Fatihi, Asur'un İntikamcısı	83
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Akdeniz Bir Fenike Gölü Hâline Geldi	129
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Karkamış Ülkesi Kralı	169
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Harabe Sarayların Gölgesinde	197
ALTINCI BÖLÜM	
Çöküşten Dayanıklılığa	225
SONSÖZ	
Karanlık Bir Çağın Sonu	271
<i>Yazarın Notu ve Teşekkür</i>	279
<i>Oyundaki Karakterler</i>	287
<i>Kaynakça</i>	291
<i>Dizin</i>	345

RESİMLER

RESİM 1.	Girit'in Resmo kentinde bir Coca-Cola otomatı	14
RESİM 2.	Beit David kelimelerinin vurgulandığı Tel Dan Steli	60
RESİM 3.	Gezer takvim yazıtının kopyası	66
RESİM 4.	I. Tiglath-Pileser'in kil prizması	93
RESİM 5.	II. Aşurnasirpal'in Kurkh Steli	109
RESİM 6.	III. Şalmanezer Sur'da, Balawat Kapısı'ndaki Şerit III'ten bir kısım	116
RESİM 7.	III. Şalmanezer'in Kara Dikilitaşı	125
RESİM 8.	Fenike yazıtlı Ahiiram Lahdi	159
RESİM 9.	Firavun I. Osorkon, Elibaal yazıtıyla birlikte, Byblos'tan	160
RESİM 10.	Mykenai'de bulunan savaşçı tasvirli vazo	199
RESİM 11.	Uyumsal döngünün görselleştirilmiş şekli	230
RESİM 12.	Geç Tunç Çağı, GTÇ Çöküşü ve Demir Çağı açısından evreleri belirtilmiş uyumsal döngünün yeniden kavramsallaştırılması	231
RESİM 13.	Geç Tunç ve Demir Çağlarından Arkaik ve Klasik dönemlere kadar Yunanistan özelinde uyumsal döngünün yeniden kavramsallaştırılması	232
RESİM 14.	Birleşmiş Milletler Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, <i>SREX</i> kapak sayfası, 2012	234

TABLÖLAR

TABLO 1.	Metinde adı geçen krallar ve hükümdarlık yılları, kuzey bölgesi	28
TABLO 2.	Metinde adı geçen krallar ve hükümdarlık yılları, güney bölgesi	30
TABLO 3.	Sistemin kş sırasında ve sonrasındaki karanlık çağda gerçekleşen toplumsal değişimler	39
TABLO 4.	Dayanıklılık ile ilgili terimler ve tanımlar	240
TABLO 5.	kş takip eden yüzyıllarda çeşitli bölgeler/ toplumlar için genel dayanıklılık kategorileri	243
TABLO 6.	Bölgeye/topluma ve MÖ yüzyıla göre dayanıklılık veya dayanıksızlık ve uyumsal döngü aşamaları	253
TABLO 7.	kş' izleyen yüzyıllarda uygarlıkların/ toplumların ardılları	262
TABLO 8.	GT kş ve sonrasından çıkarılan toplumsal dersler	268

HARİTALAR

HARİTA 1.	Demir Çağı Doğu Akdeniz'ine genel bakış.	23
HARİTA 2.	Demir Çağı'nda Mısır, kitapta bahsedilen yerler ve bölgelerle birlikte.	24
HARİTA 3.	Demir Çağı'nda Doğu Akdeniz, kitapta bahsedilen yerler ve bölgelerle birlikte.	25
HARİTA 4.	Demir Çağı'nda Kıbrıs, kitapta bahsedilen yerler ve bölgelerle birlikte.	26
HARİTA 5.	Demir Çağı'nda Batı Akdeniz, kitapta bahsedilen yerler ve bölgelerle birlikte.	26
HARİTA 6.	Demir Çağı'nda Ege, kitapta bahsedilen yerler ve bölgelerle birlikte.	27

SERİ EDITÖRÜNÜN ÖNSÖZÜ

Turning Points in Ancient History (Antik Tarihte Dönüm Noktaları) serisinin dördüncü kitabı olan bu kitapta Eric H. Cline, ilk kitapta anlattığı hikâyeyi devam ettirmektedir. *M.Ö. 1177: Medeniyetin Çöktüğü Yıl* (2014, rev. ed. 2021) adlı kitabında Cline, Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu'da Tunç Çağı medeniyetlerinin yer yer yıkılışının olağanüstü öyküsünü anlatmıştı. Onun da ortaya koyduğu gibi 1177 yılı bir dönüm noktasıydı, ama sonra ne oldu? Cline, *M.Ö. 1177'den Sonra: Medeniyetlerin Kurtuluşu* adlı bu kitabında araştırmacı, zekâsını bu soruya yöneltmiş ve harika bir hikâye ortaya çıkmıştır.

Cline bu kitapta büyük bir avın peşindedir ve bu avın peşinden güç ve arzuyla gitmektedir. Tarih biliminin en temel konularından biri olan medeniyetlerin yükselişi ve çöküşünü ele almaktadır. Ancak bunu yeni bir yaklaşımla yapmaktadır: açıklamaya çalıştığı yükseliş ve çöküş değil, çöküş ve yeniden diriliştir. Toplular çöküşe ya da çöküş tehdidinde nasıl tepki verir? Neden bazıları ayakta kalırken diğerleri batır? Bazı medeniyetleri daha dayanıklı kılarken diğerlerini kırılğan kılan nedir? Cline bu soruları yanıtlamak için Yunanistan'dan Mezopotamya'ya antik toplumların panoramik bir incelemesine girişmektedir.

M.Ö. 1177'den Sonra, zekâyla bezenmiş berrak bir düzyazıyla arkeoloji, tarih, iklim bilimi ve sosyal teorinin büyüleyici bir karışımını sunmaktadır. Bu kitapta çok sayıda medeniyet ele alınmaktadır: Asurlular, Babilliler, Kenanlılar, Mısırlılar, Yunanlar, Hititler, İsrailoğulları, Fenikeliler. Oldukça etkileyici bir performans ortaya koyan bu eser, çok az akademisyenin ulaşabileceği bir çeşitliliğe sahiptir. Cline, arkeoloji konusundakiengin bilgisini kullanarak okuyucuyu yazıtlardan dikili taşlara, kılıçlardan tapınaklara ve mezarlara kadar eserlerle ve

mekânlarla yakından ve doğrudan tanıştırmaktadır. Bir firavunun boynuna saplanan bıçak ve bir savaşçının mezarında kurban edilen bir kadına ait olabilecek kemiklerin bulunması gibi çarpıcı bölümler de var. Ayrıca eski krallar ve fatihlerden, tarih ve onun döngüleri üzerine daha az heyecanlı olmasa da daha medeni bir savaşa girişen yüzyılların bilginlerine kadar bir sürü kişi kitabın sayfalarını süslemektedir.

Cline, Tunç Çağı Çöküşü'nü takip eden yüzyılların, ders kitaplarında söylendiği gibi bir "Karanlık Çağ" olmadığı şeklinde ilginç bir sonuca ulaşmaktadır. Aslında bu yüzyıllar bir inovasyon dönemini temsil etmektedir. Kitlesele okuryazarlık, demir alet ve silahların kullanımı, sikkenin icadı ve Yunan kent devletinin (*polis*) ortaya çıkışı dönemin devrimleri arasındadır. Dönemin araştırmacıları bunları bilse de insanlara bu konuda henüz bir bilgi ulaşmış değildir. Bu yüzden Cline, bu döneme Karanlık Çağ demek yerine Demir Çağı demeye başlamamız gerektiğini ifade etmektedir.

Bu hem umut verici bir sonuç ve hem de olumlu bir çıkarımdır, nitekim *M.Ö. 1177'den Sonra* sadece akademik bir çalışma değildir. Aksine bugün bize hitap eden bir konuya odaklanmaktadır. Teknolojinin baş döndürücü bir hızla geliştiği ve pandemi, savaş, orman yangınları, yapay zekâ gibi dünyanın dört bir yanında sarsıcı olayların yaşandığı bir çağda, atalarımızın değişim ve felaketlerle nasıl başa çıktıklarını (ya da çıkamadıklarını) anlamak için bundan daha uygun bir zaman olamazdı.

Barry Strauss

ÖNSÖZ

“Bu Bildiğimiz Dünyanın Sonu” (... ve Ben İyi Hissetmiyorum)

Bu kitabı yazmaya Girit'in Resmo kentinde kiraladığım dairenin balkonunda otururken 2019 Şubat'ında sabahın erken saatlerinde başladım. Eşim Diane'in Fulbright bursuyla Girit Üniversitesinde ders vermeye başlaması nedeniyle oradaydık. Ona eşlik edebilmek için kendi üniversitemizden bir yarıyılık izin almıştım ve dersleri başlamadan önce zayıf kış güneşinin tadını çıkarıyor ve tanıdık arkeolojik alanları ziyaret ediyorduk. Aynı zamanda, elinde iplik yumağı tutan Ariadne ve boğaların üzerinden atlayan Minoslular gibi tasvirlerle canlandırılan antik çağın günümüz pazarındaki yaygınlığına da hayret ediyorduk. Bu tasvirler, kentin en eski bölgesindeki bir ara sokakta yer alan bir dükkânın önünde içi kola dolu tozlu bir buzdolabının kenarlarına yapıştırılmış olmasaydı pek şaşırtıcı olmazdı.

O sabah, karşımda Homeros'un sevgili Akdeniz'i üzerinde yükselen güneş ve solumda uzakta karla kaplı Lefka Dağları ile sakin ve huzurluydu. Kahvemi yudumlarken ve internette gezinirken her şey yolunda görünüyordu; bir yandan çeşitli süreli yayınları okurken bir yandan da sesli yayından haberlere yarım kulak kabartıyordum.

Sonra BBC'de yayımlanan haberleri daha yakından dinlemeye başladım. İklimden ekonomiye kadar birbiriyle ilişkili çok sayıda faktör nedeniyle mevcut medeniyetimizin olası çöküşü konusunda uyarılıyorduk. Yeni yayımlanan ve şimdilerde gazeteciler tarafından nefes nefese anlatılan bir araştırmaya göre, bunlar yakında “ekonomik istikrarsızlık, büyük ölçekli istemsiz

göç, çatışma, kıtlık ve sosyal ve ekonomik sistemlerin olası çöküşü” ile sonuçlanabilirmiş.¹

Üç bin yıldan daha uzun bir süre önce, Erken Tunç Çağı'nın sonunda Ege ve Doğu Akdeniz'de meydana gelen çöküşün nedenlerini inceleyen *M.Ö. 1177: Medeniyetin Çöktüğü Yıl* adlı kitabımı ilk kez yayımlamamın üzerinden neredeyse tam beş yıl geçmişti.² Kitapta, bugünkü Yunanistan'dan İran ve Irak'a, Türkiye'den Mısır'a kadar uzanan bu bölgelerde M.Ö. 15. ve 12. yüzyıllar arasında yaşamın nasıl olduğunu çağdaş terimlerle açıklamıştım. O dönemin G8 ülkelerini yani Mikenleri, Minosluları, Hititleri, Kıbrıslıları, Kenanlıları, Mısırlıları, Asurluları ve Babilileri anlatmış, ardından da uluslararası bir boyuta ulaşmış medeniyeti sona erdiren çöküşün olası nedenlerini incelemiştim; ancak bu çöküşün tam olarak neden ve nasıl bu kadar hızlı ve tamamen gerçekleştiği hâlâ bir muammadır.

Bunların hiçbirinin, bırakın hepsini, Ege ve Doğu Akdeniz'deki Tunç Çağı medeniyetlerinden birini bile yıkmak için tek başına yeterince büyük bir felaket olamayacağı sonucuna vardım. Ancak bunların tümünün (ya da çoğunun) bir araya gelerek hem katlayıcı hem de domino etkisiyle mükemmel bir felaket fırtınası yaratması, kısmen küreselleşmiş Akdeniz ağının bozulması ve her bir medeniyetin bağımlı olduğu bağların kopması nedeniyle toplumların birbiri ardına hızla çökmesine yol açabilirdi. Orada vardığım sonuç şuydu: “Kısacası, Tunç Çağı'nın gelişmekte

1 Çalışma Institute for Public Policy Research (Kamu Politikaları Araştırma Enstitüsü) tarafından yayımlanmıştır; bkz. “Climate and Economic Risks Threaten 2008-Style Systemic Collapse,” *Guardian*, 12 Şubat 2019, <https://www.theguardian.com/environment/2019/feb/12/climate-and-economic-risks-threaten-2008-style-systemic-collapse>; BBC News, “Environment in Multiple Crises—Report,” 12 Şubat 2019, <https://www.bbc.com/news/science-environment-47203344>; ve Laurie Laybourn, Lesley Rankin ve Darren Baxter, “This Is a Crisis: Facing Up to the Age of Environmental Breakdown,” Institute for Public Policy Research, 2 Aralık 2019, <https://www.ippr.org/research/publications/age-of-environmental-breakdown>. Bunun bir yıl sonra, 2020'nin başlarında yayımlanan ve *M.Ö. 1177*'nin revize edilmiş baskısının belinde alıntıladığım çalışmadan tamamen farklı bir çalışma olduğunu belirtmek isterim (Cline 2021: xv).

2 Cline 2014, 2021.

olan kültürleri ve halkları... aynı anda bu kadar çok farklı stres faktörünün saldırısına dayanamadılar.”³

Girit, medeniyetin fiilen çöktüğü yerlerden birisidir. Minoslular olarak adlandırdığımız gelişmiş toplum, Tunç Çağı'nın sonunda yerini yeni bir topluma bırakmak üzere âdeta ortadan kaybolmuştur. *İlyada* ve *Odyseia*'da anlatılan Akhilleus, Odysseus, Aias'ın anavatanı olarak bilinen yakındaki Yunan anakarasındaki Mikenler ve Yunan devletleri de kalamamış ya da en azından toplumlari/kültürleri devam etmemiştir. Bugün kimse Minoslular ya da Miken olduğunu iddia etmez. Bu nedenle, o günkü haberler bende biraz şaşkınlık yaratmış, bizi ve küreselleşmiş dünyamızı feci bir çöküşün beklediğinden endişe ettiğimiz için, “gelecekteki bir *déja vu*” duygusuna kapılmıştım. Müzik grubu R.E.M.'in bir zamanlar söylediği gibi, bu bildiğimiz dünyanın sonu olabilirdi, ama ben bu konuda gerçekten iyi hissetmiyordum. Eğer başka bir çöküş bizi bekliyorsa, nasıl yeniden inşa edeceğimizi düşünmeye başlamak için çok mu erken diye kendime sordum. Bu acaba mümkün olacak mı?

Düşüncelerim ayrıca Tunç Çağı ülkeleri çökerken onlar için bunun nasıl bir şey olmuş olabileceğine yöneldi. Bu bölgelerin her biri ya da buralarda hayatta kalanlar daha sonra kendilerini içinde buldukları durum(lar) hakkında ne yapmış ya da yapmamış olabilirlerdi? O sırada bir çöküşün ortasında olduklarını anlayan olmuş muydu?⁴ Nasıl yeniden toparlanıp ayağa kalktılar? Ya da toparlandılar mı? Dayanıklılık gösterdiler mi? Dönüştüler mi? Yoksa yerlerini yeni devletlere ve yeni toplumlara bırakmak üzere öylece yok olup gittiler mi?

3 Alıntı, revize edilmiş ve güncellenmiş baskıdan alınmıştır (Cline 2021: 165-66). Kanaatimce, Geç Tunç Çağı Çöküşü, günümüzde “İklim ve Toplum Tarihi” (HCS) olarak adlandırılan, “iklim-toplum etkileşimlerini” inceleyen ve “iklim değişikliğinin insanlık tarihini etkileme mekanikleri” üzerinde duran bilim alanı içinde başlıca çalışma konusu olarak değerlendirilmelidir. (Degroot vd. 2021: 539).

4 Bkz. Haldon, Chase, vd. 2020: 5, 12; Haldon, Binois-Roman, vd. 2021: 261-62 ve daha önceki Haldon, Eisenberg vd. 2020. Ayrıca, Kuecker ve Hall 2011: 26; Johnson 2017: 1.

Bu konularla ilgilenen tek kişi ben değilim. Son yıllarda diğer arkeologlar ve Eskiçağ tarihçileri, sadece Geç Tunç Çağı Çöküşü açısından değil, geçmiş bin yıl boyunca tamamen ya da kısmen ani bir çöküş yaşayan diğer toplumlar ve medeniyetlerle ilgili olarak, çöküş sonrasında ne olduğu sorusunu daha kapsamlı bir şekilde araştırmaya başladılar. Bu vakalar dört bin yıl önce İndus Vadisi'ndeki Harappalılardan antik dönemin sonunda İtalya'daki Romalılara, MS 9. yüzyılda Orta Amerika'daki Mayalara ve daha birçok başka halka uzanmaktadır. Bazıları hayatta kalmayı başaramazken, diğerleri bir şekilde bu süreci atlattı ve kendilerini başarılı bir şekilde yeniden inşa etmeyi ya da yeniden keşfetmeyi başarmışlardır.⁵

Asıl soru şu: Hayatta kalanlar nasıl dayanıp ayakta kalabildiler? Modern krizlerde hayatta kalmayı açıklamak için kullanılan terimlerden bazıları “başa çıkma”, “uyum sağlama”, “geçiş” ve “dönüşüm”dür. “Dayanıklılık” kelimesi özellikle popüler hâle gelmiştir çünkü iki akademisyenin dediği gibi, “çöküş ve dayanıklılık aynı madalyonun iki yüzüdür; dayanıklılık kaybedildiğinde çöküş meydana gelir ve dayanıklı sistemlerin çökme olasılığı daha düşüktür.” Princeton'dan tarihçi John Haldon ve meslektaşları, önceki toplumların strese karşı nasıl tepki verdiklerinin üç şeye bağlı olduğuna dikkat çekmiştir: toplumların karmaşıklığı, esnekliği ve sistemik artıklığı; “bunların hepsi birlikte sistemin dayanıklılığını belirler.”⁶

5 Çöküş ve “çöküş sonrası” üzerine yakın tarihli çalışmalar için bkz. örn. Tainter 1988; Diamond 2005; Middleton 2017c; editöryal çalışmalar için bkz. Yoffee ve Cowgill 1988; Schwartz ve Nichols 2006; McAnany ve Yoffee 2010; Fauceit 2016; Middleton 2020a. Spesifik makaleler için ayrıca bkz. Kuecker ve Hall 2011; Storey ve Storey 2016.

6 Alıntılar için bkz. Cumming ve Peterson 2017: 696; Haldon, Eisenberg, vd. 2020'de sistematik artıklığı “birçok durumda, sosyal organizasyonun veya devlet yapısının bir yönünün unsurlarının, sistemin bütününe tehlikeye atmadan başarısız olmasına izin verebilecek, birbiriyle örtüşen kurumsal düzenlemeler” olarak tanımlar - ç.n. Ayrıca bkz. Haldon, Binois-Roman, vd. 2021: 262.

Tüm bunlar Girit'ten döndükten yaklaşık sekiz ay sonra, COVID-19 salgınının Amerika Birleşik Devletleri'ni vurduğu ve George Floyd Jr'nin ölümünün ardından Black Lives Matter protestolarının ülke geneline yayıldığı 2020 kışı ve baharında daha da belirginleşti. Bazıları barışçıl olan, ancak bazıları karşı protestocular ve federal ajanların eylemleri nedeniyle şiddete dönüşen protestolar yaz ve sonbahar boyunca devam etti.

Bir yıl sonra, ABD başkanının değişmesine rağmen işler daha iyiye gitmiyordu. Ağustos 2021'de Birleşmiş Milletler iklim değişikliği konusunda son derece kötümser bir rapor yayımlarken, ABD Ulusal İstihbarat Kurulu da pandemi hakkında "ekonomik eşitsizliği derinleştirdiğini, hükümet kaynaklarını tükettiğini ve milliyetçi duyguları körüklediğini" belirten bir rapor yayınladı. Aynı dönemde hem Kaliforniya hem de Yunanistan'da eş zamanlı olarak orman yangınları patlak verdi ve küresel tedarik zincirinde ortaya çıkmaya başlayan sorunlar, dizüstü bilgisayarlardan otomobillere ve aradaki her türlü eşyaya ihtiyaç duyan tüketicileri sıkıntıya soktu.⁷

O anda, Girit'te geçirdiğimiz süre zarfındaki düşüncelerim artık sadece önemsiz bir akademik endişe gibi görünüyordu.

7 Colby Bermel, "Dixie Fire Becomes Largest Single Wildfire in California History," *Politico*, 6 Ağustos 2021, <https://www.politico.com/states/california/story/2021/08/06/dixie-fire-becomes-largest-single-wildfire-in-california-history-1389651>; "Greece Wildfires: Evia Island Residents Forced to Evacuate," *BBC News*, 9 Ağustos 2021, <https://www.bbc.com/news/world-europe-58141336>; Matthew S. Schwartz, "Wildfires Rage through Greece as Thousands Are Evacuated," *NPR*, 8 Ağustos 2021, <https://www.npr.org/2021/08/08/1025947847/wildfires-rage-through-greece-as-thousands-are-evacuated>; *Associated Press*, "Grim View of Global Future Offered in U.S. Intelligence Report," *NBC News*, 8 Nisan 2021, <https://www.nbcnews.com/politics/politics-news/grim-view-global-future-offered-u-s-intelligence-report-n1263549>; Brad Plumer ve Henry Fountain, "A Hotter Future Is Certain, Climate Panel Warns: But How Hot Is Up to Us," *New York Times*, 9 Ağustos 2021, <https://www.nytimes.com/2021/08/09/climate/climate-change-report-ipcc-un.html>; Jake Spring, "Once-in- 50-Year Heat Waves Now Happening Every Decade— U. N. Climate Report," *Reuters*, 9 Ağustos 2021, <https://www.reuters.com/business/environment/once-in-50-year-heat-waves-now-happening-every-decade-un-climate-report-2021-08-09>.

Önceki stres faktörleri listesine şimdi aniden dünya çapında bir pandemi, normalden daha şiddetli orman yangınları, şiddetli fırtınalar ve iklim değişikliğinin diğer belirtileri, küresel çapta tedarik zinciri sorunları ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki siyasi saflarda ciddi toplumsal kırılmalar eklenmişti.

Yeni yılla birlikte işler yine iyiye gitmedi. 2022 yılının ilkbaharı, yazı ve sonbaharı başlarında Rusya'nın Ukrayna'yı işgal ettiğine, yeni COVID-19 varyantlarının dünya çapında hızla yayıldığına ve 6 Ocak 2021'de Amerikan Kongre Binası'nda yaşananlarla ilgili devam eden açıklamalara tanık olduk. Daha önce de endişeliydim, ama şimdi çok ciddi bir şekilde başka bir "kursuz fırtınanın" gelip gelmediğini ve daha önce MÖ 1177 yılı için tarif ettiğim gibi başka bir çöküşün kapıda olup olmadığını merak ediyordum. Tüm bunlar nefes kesici bir hızla, medeniyet felaketlerinin benim için kişisel ölçütü olan MÖ 12. yüzyılda olduğundan çok daha hızlı bir şekilde gerçekleşti.

Girit'teyken kendime sorduğum ve bir süredir başka akademisyenler tarafından da sorulan sorular, şimdi ABD hükûmeti ve medya mensupları tarafından da sorulmaya başlandı.⁸ Bir toplum çöktükten sonra ne olur? Sonsuza dek yok mu olur, yoksa yeniden mi ayağa kalkar? Toplum, parçalarını toplayıp yeniden başlayabilir mi? Yerlerini doldurmak üzere alt liglerden yeni insanlar ve yeni bir toplum mu çağrılır? Ya da hayatta kalan insanlar dayanıklılık gösterip "yeni bir normale" geçiş yaparak ve dönüşerek yeni koşullara uyum sağlayabilir mi? Arkeolog George Cowgill'in 1988 yılında söylediği gibi, "“bir medeniyetin çöküşü’... düşünmeye alışkın olduğumuzdan çok daha az basit bir fikirdir.”⁹ Medeniyetin yeniden doğuşu ya da dönüşümü de

8 Bkz. örneğin, Ehrenreich 2020

9 Cowgill 1988: 246. Ayrıca, "bir şeyin gerilemesi ya da kötüleşmesiyle fiilen sona ermesi" arasında bir ayrım yapmamız gerektiğini belirtmiştir (255); çünkü "bir medeniyetin tamamen ortadan kalkması veya hatta hızla köklü bir dönüşüm geçirmesi, en azından şimdiki kadar, nadir görülen bir durum olmuştur. Siyasi parçalanma daha yaygındır" (256). "Çöküş" denilen olayın ne anlama geldiğine dair son derece önemli ve incelikli bir tartışma için bkz. Haldon, Chase, vd. 2020; ayrıca, Johnson 2017: 7; Middleton 2017b, 2020b; Kemp 2019; Nicoll ve Zerboni 2019; Haldon, Binois-Roman, vd. 2021: 238.

öyledir. İlerleyen sayfalarda, Geç Tunç Çağı Çöküşü'nden sonraki dönemde Ege ve Doğu Akdeniz'de gerçekte neler yaşandığını inceleyerek birlikte keşfedebileceğimiz şey budur.

Ancak başlamadan önce birkaç uyarıda bulunmakta fayda var. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere, Geç Tunç Çağı Çöküşü'nden sonraki durum sanıldığından çok daha ince ayrıntılara sahiptir. Tüm Ege ve Doğu Akdeniz'i birbirine bağlayan uluslararası ağ bozuldukça (ki bozulduğuna hiç şüphe yok), her bir toplum hayatta kalmak için kendi kararlarını vermek zorunda kaldı. Seçimleri basitti: Hayatta kalmak istiyorlarsa, yeni normalle başa çıkmak, uyum sağlamak ya da dönüşmek zorundaydılar. Bunu yapmazlarsa yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardı. Bu durum, Çöküş'ün hemen sonrasını incelediğimizde ve ilgili eski toplumların her birinin durumunu karşılaştırdığımızda, ki ben de ilerleyen bölümlerde tam olarak bunu yapacağım, açıkça ortaya çıkmaktadır. Sadece kimlerin hayatta kaldığı ve bunu neden/nasıl yaptıklarıyla değil, aynı zamanda kimlerin kalamadığı (ve neden kalamadıkları) ile de ilgileneceğim.

Buna ek olarak, bu kitabın ilk taslaklarında *M.Ö. 1177* de yaptığım gibi kronolojik bir yaklaşım izlediğimi, Çöküş'ten sonraki her yüzyılda neler olduğunu incelediğimi belirtmeliyim. Ancak daha sonra coğrafi bir yaklaşımın, Çöküş'e her bir toplumun zaman içinde nasıl tepki verdiğiine dair daha iyi bir fikir vereceğine karar verdim, zira her bir bölgede yaşayanlar, hepsini etkileyen felaketin ardından kendi yollarını bulmaya çalıştılar, ancak yine de bazı noktalarda çeşitli bölümler arasında belirli bir miktar bağlantı kurulacaktır. Esas itibarıyla, burada bir çöküşten sonra ne yapılması ya da yapılmaması gerektiğine dair sekiz örneğimiz bulunmaktadır.

Hikâyeyi, yolculuğumuz için tabelalar olarak belirli nesnelere, çoğunlukla taş, kil, papirüs ve diğer malzemeler üzerine yazılmış yazıtları ve aynı zamanda diğer antik eserleri kullanarak anlatacağım. Bu temel kanıtları sunarken, entelektüel

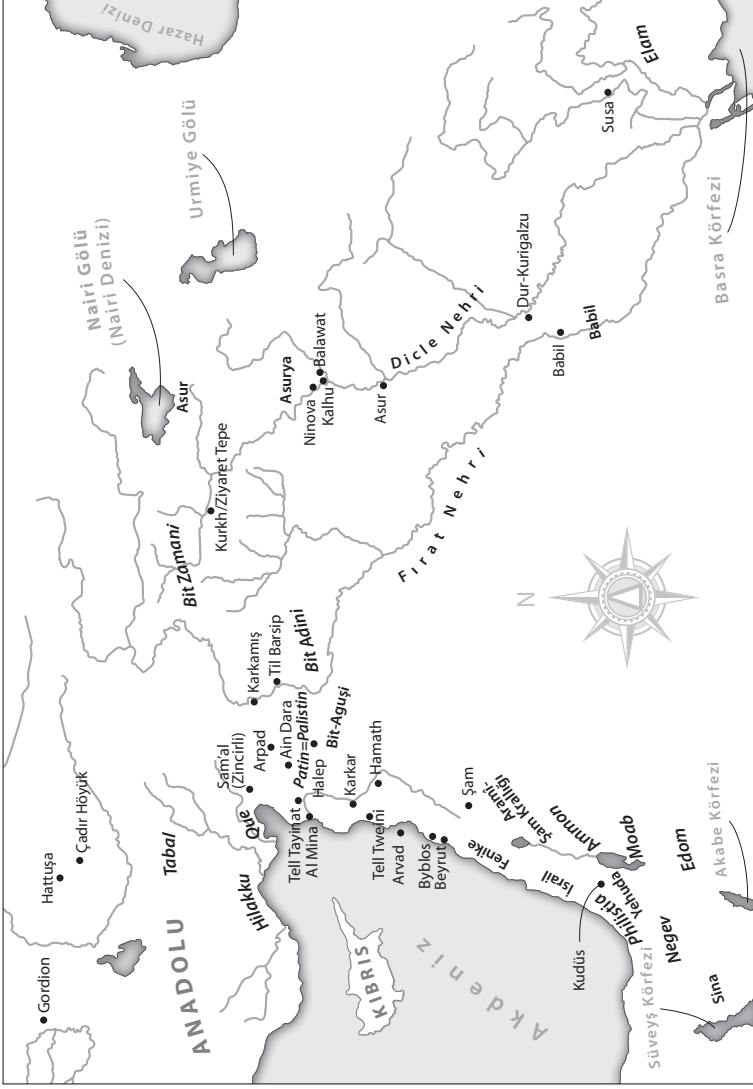
bir şeffaflık hedefliyorum; sadece ne bildiğimizi değil, nasıl bildiğimizi de göstermek istiyorum. Bununla birlikte, özellikle kapsamlı yazılı metinleri günümüze ulaşan Asurlular, Babil-liler ve Mısırlılar için, birçok durumda bazı üst düzey kişilere ve onların başarılarına odaklanmaya yetecek kadar (belki de bazen gereğinden fazla) ayrıntılı bilgi mevcutken, toplumun daha alt kademelerinde yer alan kişiler için bu durum her zaman böyle değildir. Dahası, Mikenler, Minoslular ve Kıbrıslılar gibi bu toplumlardan bazıları için, zengin ya da fakir, elit ya da sıradan olsun, bu dönemde yaşamış çoğu kişi hakkındaki özel ayrıntılar artık tarihin derinliklerinde kaybolmuştur.

Bu nedenle tartışmalarım bölümden bölüme önemli ölçüde değişecek, mümkün olduğunda mevcut bilgi birikimi ve türüne bağlı olarak belirli ayrıntılara ve hikâyelere daha derinlemesine girilecektir, ancak mümkün olduğunca temel tarihsel kapsama ilişkin ortak bir paydada buluşmayı hedefliyorum.¹⁰ Kim yaşamış, kim ölmüş, onların hikâyelerini anlatmaya çalışacağım (*Hamilton* müzikaline bir gönderme). Ayrıca, oyuncularını bir puan kartı olmadan takip etmekte zorlananlar için, bu kitabın sonuna doğru “*Dramatis Personae*” olarak en önemli kişileri ve ayrıntılarını içeren bir sözlük eklenmiştir.

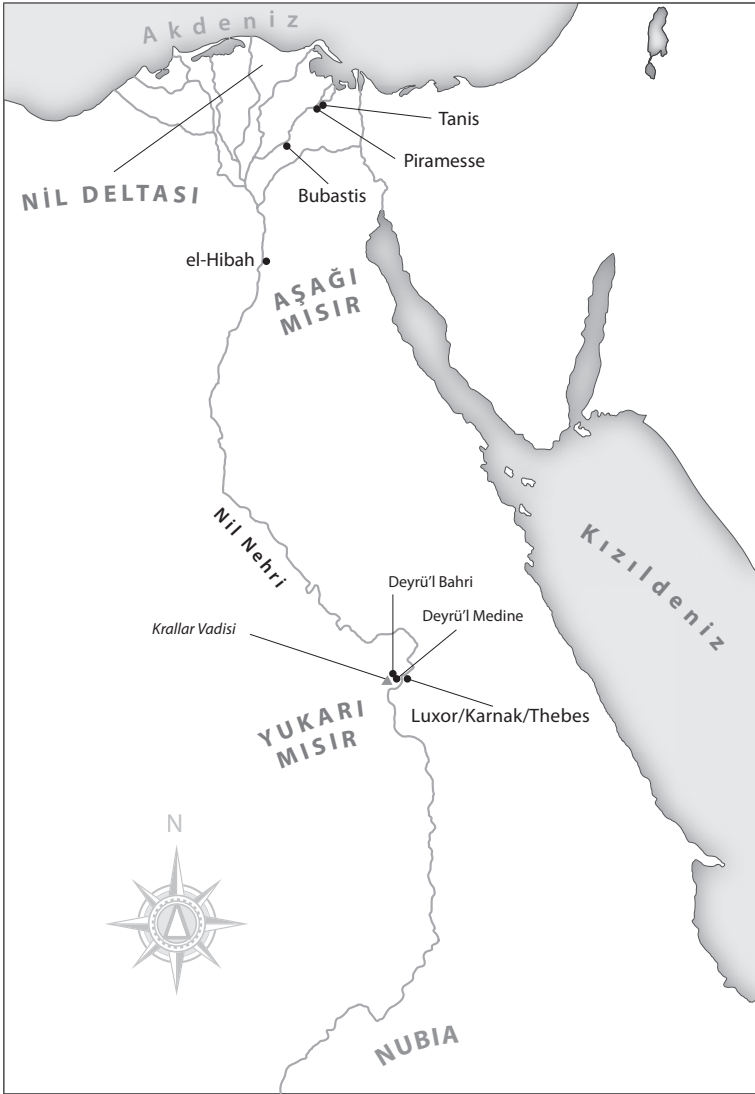
Ayrıca bunun Tunç Çağı'ndan çok daha karmaşık bir hikâye olacağının da farkında olmamız gerekir. Aslında, tek bir öyküden ziyade (çoğul) öyküler olarak düşünmeliyiz, çünkü bu yüzyıllar boyunca çeşitli toplumların verdiği tepkileri incelerken, birbiriyle iç içe geçmiş o bildikleri dünyanın çöküşüyle parçalanmış bir Akdeniz âlemine bakacağız. Bu biraz çiçek dürbününe bakmak gibi olacak, yani bazı bağlantılar ve ilişkiler var ama parçalar genellikle birbirinden ayrı ya da sadece zayıf bir şekilde birbirine bağlı, ancak bu hikâyenin sonunda onları tekrar bir araya getireceğiz. Öte yandan, Maya ya da Romalılar gibi tek bir toplumun değil, sekiz farklı toplumun tarihini detaylı bir

10 Asur kayıtlarına ilişkin benzer yorumlar için özellikle bkz. Frahm 2023: 24-25.

şekilde inceleyerek bir sistemin çöküşünden sonra neler olduğunu araştırmak açısından eşsiz bir fırsata sahibiz. Bu kitabın ilk beş bölümünde yapacağımız şey de tam olarak bu. Daha sonra, 6. bölümde, öğrendiklerimizi alıp analiz ederek, Hükûmetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından sağlanan kriterleri ve tanımları kullanarak toplumları dayanıklılıkları ve uyum sağlama ya da dönüşmedeki başarı ya da başarısızlıkları açısından sıralayacağız ve bunların hangilerinin günümüz dünyasıyla ilgili olduğunu inceleyerek, şu anda karşı karşıya olduğumuz potansiyel felaketselere karşı kendi toplumlarımızı nasıl daha dayanıklı hâle getirebileceğimiz konusunda bize yol gösterebileceğini umacağız.

HARITA 1. Geç Hitit, Aramî ve Mezopotamya yerleşimlerinin gösterildiği ve Güney Levant kralıklarının belirtildiği (ancak tüm yerleşimlerin listelenmediği) Demir Çağı Doğu Akdeniz'ine genel bakış.

HARİTA 2. Demir Çağı'nda Mısır, kitapta bahsedilen yerler ve bölgelerle birlikte.

GİRİŞ

Demir Çağı'na Merhaba

Kuzeyden gelen ve keskin demirden yapılmış parıldayan silahlar kullanan acımasız Dor savaşçıları, MÖ 1200'den kısa bir süre sonra Miken medeniyetine hızlı bir son verdiler. Böylelikle Yunanistan dünyanın karanlık çağına giren ilk ülkesi oldu. Daha sonraki bir dönemde yaşamış olan Yunan tarihçi Thukydides'e göre bu istila, Troya Savaşı'ndan sadece 80 yıl sonra yaşanmıştı.¹

Bugünkü Yunanistan'da çalışmış ilk arkeologlar ve tarihçiler bir "Dor istilası" fikrini benimsemişlerdi. Geliştirdikleri senaryoya göre, istilacılar beraberlerinde yeni tip iğneler ve broşlar, ölü gömme âdetleri, çanak çömlekler ve en önemlisi de demirden yapılmış kılıçlar getirmişti.² Bu anlatı, Antik Yunan ile ilgili ders kitaplarındaki yerleşik anlatının bir parçası hâline gelmiş ve hâlen *Columbia Electronic Encyclopedia*'nın en son baskısı da dâhil olmak üzere çeşitli kaynaklarda önemli bir yer tutmaktadır: "Miken ticaret imparatorluğu ve onun yarattığı kültürel etki, MÖ 1400'de başlayıp Dor istilasının Yunanistan için bir gerileme dönemini başlattığı MÖ 1200'e kadar sürmüştür."³

- 1 Bkz. Thukydides (Thuc. 1.12.1-3; ayrıca Thuc. 1.2.2); Herodotos (Hdt. 8.73; ayrıca Hdt. 1.56.2-3) ve Pausanias (Paus. 4.3.3; ayrıca Paus. 2.12.3).
- 2 Almanca ve Fransızca olarak daha önce yapılmış çalışmalara sıklıkla atıfta bulunan İngilizce tartışmalar için bkz: Casson 1921; Heurtley 1926/27; Hammond 1931-32; Daniel, Broneer ve Wade-Gery 1948; Starr 1961: 72-74; Cook 1962; Desborough 1964: 246-48; Snodgrass 1971: 300-312; Önceki örnekleri gözden geçiren daha yakın tarihli tartışmalar için ayrıca bkz. örn. Muhly 1992: 12; J. M. Hall 1997: 3-4, 12, 41, 56-65; 2002: 32-35, 73-82; 2003; 2006: 240-42; 2007: 43-51.
- 3 Bkz. "Mycenaean Civilization," *Columbia Electronic Encyclopedia*, 6'ncı baskı, Mart 2021, <http://search.ebscohost.com.proxygw.wrlc.org/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=134483212&site=ehost-live> (Erişim Tarihi: 30 Eylül 2022).